

THE CONCEPT OF THE CONCEPT AND ITS RELATION TO LINGUOCULTURAL STUDIES

Rakhmatullaeva Guljahon Normumin's daughter
(Samarkand State Foreign Languages teacher of the institute)

Abstract: From a linguocultural point of view, a concept is a basic unit of culture, and its structure includes the features that can be considered as such a unit, ie etymology, historical, modern associations of the concept, its attitude or evaluation, and others.

КОНЦЕПТ ТУШУНЧАСИ ВА УНИНИНГ ЛИНГВОМАДАНИЯТШУНОСЛИККА МУНОСАБАТИ

Рахматуллаева Гулжахон Нормўмин қизи
(Самарқанд давлат чет тиллар институти ўқитувчиси)

Лингвомаданий нуқтаи назардан концепт маданиятнинг асосий бирлиги ҳисобланиб, унинг таркибига уни шундай бирлик деб ҳисоблашга асос бўла оладиган белгилар, яъни этимологияси, концепт тарихи, замонавий ассоциациялари, унга муносабат ёки уни баҳолаш ва бошқалар киради.

XX-асрнинг 60-йилларида когнитив тилшунослик тилнинг семантик аспектига ўз таъсирини ўткази бошлади. Бу комплекс аспектда инсон тили ва ментал (руҳий) фаолиятнинг ўзаро таъсири, яъни инсон тили ва билиш фаолиятини ўрганувчи фандир. Когнитив тилшуносликнинг асосчиси Америкалик лингвист ва психолог Наом Хомский ҳисобланади. У билиш назариясига ижодий ёндашади ва когниция тушунчасини қуйидаги уч асосий масалалар билан боғлайди:

1. Билишнинг табиати (билиш нимани ифодалайди)
2. Инсон онгида билимлар системасининг шаклланиши
3. Билимни маълумотлар банки шаклида компьютерда ва замонавий тадқиқот технологияларида қўллаш [2].

Замонавий тилшуносликда когнитив тилшунослик тилни тушунча нуқтаи назардан ўрганадиган соҳаси ҳисобланади. Бу тушунчалар аниқ бир тилда баъзан универсал, баъзан махсус ҳолда бўлади. У бу томони билан семантикага ўхшаб кетади, лекин психоллингвистикадан фарқ қилади. Когнитив тилшунослик учта асосий ҳолатни кузатиш билан характерланади.

Олимларнинг аниқлашларича, когнитив тилшунослик маълумотларни трансформациялаш ва кодлашда асосий роль ўйнайдиган когнитив механизм сифатида ўрганилади. Замонавий когнитив тилшуносликнинг ва лингвокультурологиянинг асосий атамаларидан бири бу - концептдир. У инсоннинг тафаккур хусусиятлари ва қурилиши билан боғлиқ бўлган муаммолар билан қизиқувчиларнинг диққатини ўзига тортиб келмоқда. Концепт табиати ҳақидаги турли қарашларни таҳлил қилар эканлар, олимлар аниқ бир хулосага келдилар: концепт – бу абстракт номлар тури эмас, халқ томонидан асрлар мобайнида тўпланиб келинган билим ва малакалар, уларни ўрганиб чиқишнинг асосий ракурси.

Охириги вақтларда Ўзбекистонда концептни ўрганишга бағишланган илмий тадқиқотлар сони ўсиб бормоқда. Замонавий тилшуносликда концепт табиатини тадқиқ қилиш биринчи даражали муҳим роль ўйнайди. Масала шундаки, концепт тушунчаси мавжуд, аммо, ҳозирги даврда ўз тадқиқини кутиб ётган муаммолар бисёр.

“Концепт” - атамаси тилшуносликда ҳам янги ҳам эски атама ҳисобланади. Ҳозирда тилшуносликда концепт тушунчасига жуда катта эътибор берилиб келинмоқда. 1974 йиллар атрофида анъанавий тилшуносликда концепт атамаси ўзгача чуқур изоҳлар талаб қиладиган муаммо сифатида қараларди. Концепт тушунчасидан тўла ҳуқуқли фойдаланиш 80-йилларда инглиз авторлари Чейф, Р.Жакендоф, Г.Лакоф, Р.Лангакерларнинг асарларини таржима қилиниши билан боғлиқ.

Айнан ўша матнларда одатда концептуализация, концептуал моҳият атамалари учраб туради. Концепт тушунчасининг луғавий маъноси устида кўпгина авторлар ҳар хил фикрларни билдиришади. Унга мантиқий категория, амалий фалсафа тушунчаси, миллий менталитетнинг асосий бирлиги сифатида қарайдиганлар ҳам бор. Когнитив атамалар луғатида “концепт” атамасига қуйидагича таъриф беради: концепт - бизнинг тафаккуримиздаги ақлий ва психик ресурсларининг инсон билим ва малакаларида акс этишига хизмат қиладиган тушунчадир.

“Концепт” атамаси замонавий тилшуносликда у ёки бу лексик birlikнинг тафаккурдаги образини ифодалаш учун қўлланилади. Кундалик илмий ижодда тез-тез концепт атамаси тушунча билан синоним сифатида қўлланилади. “Концепт”- латинча “conceptus” сўздан олинган бўлиб, тушунча маъносини билдиради. Концепт тушунчалар йиғиндисиدير. Масалан, бирор предмет ҳақида айтилган ёки билдирилган ҳар қандай фикрлар йиғиндиси концептни ташкил этувчиларидир.

Когнитологиянинг таянч нуқтаси бўлган тилшуносликнинг когнитив кўриниш олиши нима билан боғлиқ ва унинг тадқиқот объекти, мақсади ва вазибалари нималардан иборат? Ҳар бир фан тарихида юксалиш, тараққиёт, ривожланиш даври бўлганидек, инқироз, таназзул босқичлари бўлиши ҳам муқаррар. Бундай ҳолатнинг юзага келиши ўз-ўзидан олимлардан ўрганилаётган объектга янгича нигоҳ билан қарашни, олдингиларидан фарқ қиладиган нуқтаи назардан ёндашувни талаб қилади.

Табиийки, барча йўналишдаги лингвистик тадқиқотларнинг ўрганиш объекти ягона тил тизими ёки аниқроғи, лисоний фаолият ва унинг маҳсули. Аммо, уларнинг барчасида (систем-структур тилшунослик, психолингвистика, социоллингвистика, матн тилшунослиги ва ҳ.к) асосий эътибор тайёр маҳсулот сўз, сўз бирикмаси, гап ва матн кабиларнинг тузилиши ва таркибини, маълум ҳолларда маъно хусусиятларини ўргатишга қаратилган. Тайёр маҳсулот таҳлили билан қизиқаётган бу соҳалар ўртасидаги ўзаро боғлиқлик етарли даражада эмас.

Адабиётлар

1. Лакоф Дж. Мышление в зеркале классификаторов / Пер. с англ. Р.И.Розиной // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXIII. Когнитивные аспекты языка. - М.: Прогресс, 1988. - С. 12-51.
2. Хомский Н. Язык и мышление. Язык и проблемы знания. - Благовещенск: Благовещенский гуманитар. фонд им. И.А.- Бодуэна де Куртенэ, 1999. -253 с.